

TA'LIM IJTIMOYIY MADANIY FENOMEN VA PEDAGOGIK JARAYON SIFATIDA

Aliyeva Iqlimaxon
Qo'qon universiteti talabasi,
Asilova Sanobar Qo'qon universiteti Ta'lim fakulteti
Ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bola taraqqiyoti davri haqida tushunchalar keng o'rin olgan. Shuningdek psixik rivojlanishda harakatga keltiruvchi kuchlarni farqlash, har bir bola traqqiyotini ta'minlovchi omillar haqida fikr va mulohazalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fenomen, ijtimoiylashuv, ta'lim, rivojlanish, ta'lim va tarbiya, ko'nikma, muhit, psixik jarayon

Kirish. Fenomen- yunoncha so'zdan olingan bo'lib, "ko'rsataman" debgan ma'noni anglatadi. Kundalik hayotda esa bu atama kamdan-kam kuzatiladigan g'ayrioddiy hodisani anglatadi. Mazkur atamani zamonaviy falsafaga Immanuel Kant kiritgan. G'ayrioddiy, kamdan-kam bo'ladigan hodisa, fakt; his-tuyg'u tajribasi bilan payqaladigan hodisani anglatuvchi falsafiy tushuncha fenomen - atamasini Aristotel "ko'rinuvchi", "tuyuluvchi" ma'nosida ishlatgan. Leybnits esa bu so'zni tajribadan ma'lum bo'lgan dalillarga nisbatan qo'llagan. I. Kant "Fenomen" tushunchasi yordamida mohiyatni hodisadan keskin ajratishga uringan va hodisani bilish mumkin, mohiyatni esa bilish mumkin emas deb hisoblagan. Psixologiya fani zamonaviy ta'limotga asoslangan holda insonlarning shaxslarini tarkib topishiga uchta omilning o'rni juda ham bog'liqligini dalil isboti bilan izohlab u haqida tushunchalar beradi. Masalan birinchisini oladigan bo'lsak, unda insonlarning tug'ulib voyaga yetadigan ijtimoiylashuv muxitning ta'sirlari tushunilsa ikkinchisida esa odamga uzoq vaqt davomida muntazam berilib kelayotgan ta'lim-tarbiyaning ta'siri hisoblanadi. Uchunchisida esa insonlarga tug'ma ravishda berilayotgan xususiyatlar ta'siri hisoblanadi. J.Piajening fikricha bolaning va maktab o'quvchilarning aqliy o'sishi o'zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib sifat jihatdan o'ziga hos bir qator genetik bosqichlarni bosib o'tadi Talim esa aqliy jarayon sifatida bir qator tezlanishlarga yoki sekinlashtirishga qobildir lekin, bu aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta'sir ko'rsata olmaydi. Bundan ko'rinib turibdiki ta'lim rivojlanish maqsadlariga bo'ysinishi kerak. Misol qilib oladigan bo'lsak bolalarning mantiqiy tafakkuri yechilmay turub uni mantiqiy fikr mulohazalar qilishi foydasiz hisoblanadi. L.S.Vigotiskining psixologiyada kiritgan psixik rivojlanishining g'eng yaqin zonasi tushunchasi muhim ahamiyatga ega. Buning asl mohiyatlari esa mustaqil faoliyat katta bolalar bilan hamkorlikda uning rahbarligida amalga oshirish tushuniladi.

Biz bilamizki har bir inson o'ziga hos o'zgacha hisoblanadi. Boshqalardan aynan boshqalarnikini takrorlamaydigan ijtimoiy muhitda, jamiyatdagi konkret ijtimoiy munosabati, ma'lum oila, jamiyat, odamlar orasida yashab o'zgaradi va ijtimoiy munosabati shakillana boshlaydi. Shaxsning mohiyati o'z tabiatiga nisbatan turli hildagi harakterlarga ega insonlardir. Shaxsdan barcha psixologik xususiyatlarni ijodiy faolligini rivojlantirish mobaynida uning atrofidagi ijtimoiy muhiti ham jamiyat hisoblanadi. Insonlarning shaxslari salbiy ijtimoiy taraqqiyaotda bo'lib uning ijtimoiy turmushi bilan belgilanadi. Huddi shunday ma'noda shaxsning taraqqiyoti insonlar bilan bo'layotgan munosabatlarida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabati va tarbiyasi egallash jaryonidan iboratdir. Albatta bunday natijalarda insonlarning psixologik xususiyatlari va axloqiy fazilatlar harakterlari, irodaviy qiziqishlari, dunyoqarashi o'zgarib boraveradi. Ma'lum darajadagi maqsadga qaratilayotgan ta'lim va tarbiyaning azaldan berilayotgan genetik jihatdan qat'iy belgilanayotgan nimanidir namoyon qilishi uchun insonlarning sharoitiga bog'liq bo'lib qolmay balki insonlarning psixik xususiyatlarini tarkib toptiradi. Bu borada insonlarni birinchidan muhit ta'siri ostida passiv

obyektiv bo'libgina qolmasdan, faol mavjudod hisoblanadi. Shuning uchun insonlarning holatlarini tashqi hayot sharoiti, tashqi ta'sirlar insonlarning psixikasini belgilamaydi. Insonlarning muhit bilan bo'lgan o'zaro ta'siri natijasida uning atrof muhitidagi faoliyati orqali belgilanadi. Shuning uchun ham muhitning ta'siri haqida emas, balki insonlarning boshqa insonlar oldidagi muhiti bilan faol o'zaro ta'siri haqida gapirish maqsadga muvofiq bo'ladi deb hisoblaymiz. Ikkinchidan bunday olib qaradigan bo'lsak psixikaning rivojlanishi tashqi muhit sharoitlariga va albatta tashqi ta'surotlarga ham bog'liqdir. Buning bir tomondan lekinni ham mavjud bo'lib bu rivojlanishni bevosita tashqi sharoitdan va tashqi vaziyatdan keltirib chiqarib bo'lmaydi. Bunday sharoitlarda hamisha insonlarning hayotiy tajribasi uning shaxsiy individual psixologik xususiyatlari va albatta psixologik qiyofasi orqali barchaga ta'sir qiladi. Shunday qilib tashqi muhit individning o'ziga hos bo'lgan psixikasi va shaxsiy tajribasini o'z ichiga olgan ichki sharoiti orqali ta'sir qila boshlaydi. Insonlarning faol mavjudod sifatida o'zi ham ongli ravishda albatta o'z shaxsini o'zgartirishi, o'z-o'zini tarbiyalash bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlar qatoriga kiradi. Bunday jarayonlarda atrof-muhitdan ajralgan holda emas balki, yashab turgan muhitiga moslashgan holda va muhit bilan o'zaro munosabatda sodir bo'ladi.

Yuqoridagi fikrlardan shuni hulosa qilib, ta'limni ijtimoiy-madaniy hodisa va shaxs va jamiyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan pedagogik jarayon sifatida ko'rishimiz mumkin. Mana bu hodisalar orqali ta'lim qanday tushunilishi haqida bir qator ma'lumotlarni olamiz. Ta'lim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida: Ta'lim ijtimoiy hodisadir, chunki u jamiyat kontekstida yuzaga keladi va madaniy qadriyatlar, me'yorlar va e'tiqodlar bilan shakllanadi. Ta'lim nafaqat bilimlarni uzatish, balki ijtimoiy normalar, qadriyatlar va e'tiqodlarni yaratish va mustahkamlashdan iborat. Bu odamlarga jamiyatda qanday ishlashni o'rganishga va o'zlik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, ta'lim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida jamiyatlarning qanday rivojlanishi, taraqqiyoti va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishini ham shakllantiradi. Oila va din kabi boshqa ijtimoiy institutlar bilan bir qatorda, jamiyatning jinsi, irqi, etnik kelib chiqishi va sinfi kabi masalalarga munosabati va qadriyatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Pedagogik jarayon sifatida ta'lim o'quvchilarga bilim, ko'nikma va qadriyatlarni yekazish uchun ishlatiladigan usullarga qaratilgan yo'nalish hisoblanadi. Bu o'qituvchilarning talabalar o'rganishini osonlashtirish uchun darslarni qanday loyihalashi va o'tkazishi bilan bog'liq. Pedagogik jarayon o'rganish uchun qulay bo'lgan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini tarbiyalovchi o'quv muhitini yaratishdan iborat. U o'quvchilarni jalb qilish va ularning ta'lim natijalarini ilgari surish uchun ma'ruzalar, muhokamalar, guruh loyihalari va onlayn ta'lim kabi bir qator o'qitish usullarini o'z ichiga oladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'limni ijtimoiy-madaniy hodisa va pedagogik jarayon sifatida tushunish mumkin. Sababi ta'lim doimo inson taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Ta'limning bu ikki jihati o'zaro bog'liq va bir-birini mustahkamlaydi. Shu sababli, ta'lim o'quvchilarni yangi bilim, ko'nikma va qadriyatlar bilan boyitish orqali o'zgartiruvchi tajribalarni yaratish, shu bilan birga kengroq ijtimoiy-madaniy kontekstda o'ziga hoslik va tegishlilik tuyg'usini rivojlantirish uchun asosiy mas'uliyatga ega hisoblanadi. Turli yo'nalishlarga ega bo'lgan psixologlar bir tomondan ta'lim-tarbiya sohasidan, ikkinchi tomondan esa rivojlanish o'rtasidagi o'zaro munosabat muammolarini keng doirada muhokama qiladilar.

Ta'lim ijtimoiy madaniy fenomen va pedagogik jarayon sifatida har bir shaxsning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Aynana ta'lim va pedagogik jarayonlarda insonlar butun hayoti davomida o'zi uchun kerakli bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallab, rivojlantirib borishadi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonini murakkab psixik rivojlanish davri deb hisoblanadi. Natijada bilim jihatdan ta'lim olish jarayonida yanada yuksakroq darajaga ko'tarilish yuzaga keladi. Bu davrda ehtiyojlar qondiriladi va ziddiyatlar bartaraf etiladi.

Qondirilgan ehtiyoj esa albatta yangi ehtiyojni tug'ilishiga sabab bo'ladi. Shu tariqa taraqqiyot davom etadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek insonlarning ijtimoiy hayoida ta'lim muhim rol o'ynaydi. Pedagogik jarayonlar orqali insonlar rivojlanib-taraqqiyotga erishib boradilar. Bu muhim bosqichda albatta har bir inson uchun yetarlicha e'tibor va qo'llab-quvvatlash zarurati tug'iladi. Pedagogik jarayonlardagi qo'llab-quvvatlash va ko'mak orqali taraqqiyotga erishish jadallashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z. Nishonova va boshqalar. "Rivojlanish psixologiyasi" Toshkent. 2019 yil.
2. F.Qodirova "Rivojlanish psixologiyasi," VII bob 29-mavzu 97-b
3. Johnston "Salomatlik psixologiyasi"XII bob 52- mavzu 201-b
4. B.X.Xodjayev "Umumiy pedagogik psixologiyasi"V- bob 357- b
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/globalashuv-jarayonlari-va-uning-zamonaviy-sharoitlarida-tarbiyaga-ta-siri/viewer>